

การบูรณาการพุทธศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อการพัฒนา
วัดเป็นสถานที่รมณีย์

INTEGRATING BUDDHIST ART, LANDSCAPE AND ARCHITECTURE TO DEVELOP
TEMPLES INTO RAMANĪYA – THE PLEASANT PLACES

อรอุมา สุขาบูรณ์
Orn-uma Sukhaboon

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Thailand

Corresponding Author Email: o.sukhaboon@gmail.com

Received 16 July 2025; Revised 24 July 2025; Accepted 10 November 2025

การบูรณาการพุทธศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนา วัดเป็นสถานที่รมณีย์

อรอุมา สุขามุณี

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาการบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ โดยศึกษาผ่านกรอบแนวคิดพุทธปรัชญาและการออกแบบสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการเยียวยาจิตใจ ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ควรคำนึงถึงองค์ประกอบทางสุนทรียศาสตร์และการส่งเสริมการเยียวยาจิตใจที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปะที่สื่อถึงปรัชญาธรรมและพุทธสุนทรียทัศน์ เช่น การใช้พุทธสัญลักษณ์ธรรมจักรเป็นต้นแบบแนวคิดในการสร้างสรรค์ชิ้นงาน 2) การออกแบบภูมิทัศน์ที่ส่งเสริมความสงบร่มรื่นตามหลักสัปปายะ เช่น หลักการออกแบบที่เชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมชาติ (Biophilic Design) และ 3) การจัดวางผังบริเวณและสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดพุทธศาสนา ได้แก่ จักรวาลวิทยา ไตรภูมิ ประโยชน์ใช้สอย และภูมิปัญญาช่างท้องถิ่น แนวคิดทางพุทธศาสนาเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่สามารถนำมาบูรณาการอย่างเป็นองค์รวมเพื่อการพัฒนาวัด โดยมีธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์แห่งธรรมะในแง่ของศิลปะ ขณะที่หลักจักรวาลวิทยา ไตรภูมิ และสัปปายะ เป็นต้นแบบการออกแบบวัดไทยทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรม หากบูรณาการองค์ประกอบทั้งสามด้านอย่างเหมาะสมจะช่วยเสริมสร้างบรรยากาศให้วัดเป็นสถานที่รมณีย์ที่เอื้อต่อการศึกษาระบบ ปฏิบัติสมาธิภาวนา และพัฒนาจิตวิญญาณ อีกทั้งยังส่งเสริมให้วัดในฐานะเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณที่รักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน และหากประกอบกับชุมชนที่มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและพัฒนาวัด จะสามารถส่งผลต่อความยั่งยืนของการเป็นสถานที่รมณีย์ของวัดด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ: การบูรณาการ, พุทธศิลปะ, ภูมิทัศน์ในวัด, สถาปัตยกรรมของวัดไทย, สถานที่รมณีย์

INTEGRATING BUDDHIST ART, LANDSCAPE AND ARCHITECTURE TO DEVELOP TEMPLES INTO RAMANĪYA – THE PLEASANT PLACES

Orn-uma Sukhaboon

Abstract

This article aims to study the integration of art, landscape, and architecture in developing Buddhist temples into ramanīya—pleasant and spiritually conducive places. The study is framed within Buddhist philosophy and environmental design that fosters psychological healing. The findings indicate that the development of temples as ramanīya places should emphasize three essential components: (1) The creation of Buddhist art that embodies Dhamma philosophy and Buddhist aesthetics, such as employing the Dhamma-cakka (Wheel of Dhamma) as a symbolic representation and as an inspirational basis for artistic creation. (2) Landscape design that enhances tranquility in accordance with the principle of Sappāya, including the application of Biophilia that connects humans with nature; and (3) Site planning and architectural arrangements that align with Buddhist concepts, particularly cosmology, Tribūmi (Three Worlds), practical functionality, and local craftsmanship. Buddhist thought serves as both science and art, wherein the Dhamma-cakka symbolizes Dhamma in artistic terms, while cosmology, Tribūmi, and Sappāya function as archetypal models for Thai temple design in landscape architecture and architecture. A balanced integration of these three elements fosters a temple atmosphere conducive to Dhamma study, meditative practice, and spiritual cultivation. Moreover, temples can serve as sustainable spiritual and cultural centers that preserve community identity, especially when community participation in maintenance and development is encouraged, thereby ensuring the sustainability of temples as ramanīya places.

Keywords: Integration; Buddhist Arts; Temple Landscape; Thai Temple Architecture; Ramanīya Place

บทนำ

ในปัจจุบัน วัดไทยกำลังประสบปัญหาทั้งทางกายภาพและจิตวิญญาณ การออกแบบสถาปัตยกรรม และภูมิทัศน์ส่วนใหญ่ขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อบริบททางวัฒนธรรมและหลักพุทธปรัชญา ส่งผลให้พื้นที่ทางศาสนาขาดความหมายและคุณค่าที่แท้จริง (Wallipodom, 2009) การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่รมณีย์จึงไม่เพียงแต่เป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และการสืบทอดพระพุทธศาสนา รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมได้อย่างยั่งยืน

การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่รมณีย์มีความสำคัญในหลายด้าน (Ashiwa and Wank, 2023) โดยในบริบทของบทความวิชาการนี้ ได้แก่ 1) ด้านจิตวิญญาณ เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิภาวนา และขัดเกลาจิตใจ 2) ด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน อนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม 3) ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา สื่อความหมายผ่านงานพุทธศิลป์และสถาปัตยกรรม และ 4) ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการอนุรักษ์พื้นที่สีเขียวในชุมชนและสร้างระบบนิเวศที่สมดุล

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมในบริบทของวัด 2) สังเคราะห์หลักการและแนวความคิดการออกแบบวัดที่บูรณาการองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านตามกรอบพุทธปรัชญา และ 3) เสนอแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่รมณีย์ที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้คนในปัจจุบัน

การพัฒนาวัดเป็นพื้นที่ที่รมณีย์

1. ความหมายของการพัฒนาวัดเป็นพื้นที่ที่รมณีย์

“รมณีย์” (Ramanīya) เป็นคำที่มาจากภาษาบาลี แปลว่า นำรื่นรมย์ นำเพลิดเพลินใจ หรือชวนให้เกิดความสงบสุข ในทางพระพุทธศาสนา พื้นที่ที่รมณีย์มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียรและปฏิบัติธรรม ดังปรากฏในพุทธประวัติที่พระพุทธเจ้าทรงเลือกประทับ ณ สถานที่ที่รมณีย์หลายแห่ง เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน และป่าอูรุเวลาเสนานิคม เพื่อการบำเพ็ญภาวนา โดยพื้นที่ที่รมณีย์ประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญ ได้แก่ 1) มีความร่มรื่น สงบ เย็นสบาย 2) มีธรรมชาติที่งดงาม เช่น ต้นไม้ ลำธาร สระน้ำ 3) มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเจริญสมาธิภาวนา 4) มีความสะอาด เป็นระเบียบ และปลอดภัย และ 5) มีการจัดวางพื้นที่ที่เหมาะสมกับการประกอบศาสนกิจ (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2011)

2. ความสำคัญของการพัฒนาวัดเป็นพื้นที่ที่รมณีย์

วัด เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมที่สำคัญของสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต นอกจากจะเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว วัดยังเป็นแหล่งเรียนรู้ ที่พึ่งทางใจ และศูนย์รวมของชุมชน การที่วัดจะทำหน้าที่เหล่านี้ได้อย่างสมบูรณ์จำเป็นต้องมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม สงบ ร่มรื่น หรือที่เรียกว่า “สถานที่ที่รมณีย์” ตามแนวคิดทางพุทธศาสนา ในปัจจุบัน วัดจำนวนมากกำลังเผชิญกับความท้าทายในการรักษาและพัฒนาสภาพแวดล้อมให้เป็นสถานที่ที่รมณีย์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมือง การขยายตัวของ

ชุมชน และข้อจำกัดด้านพื้นที่ บางวัดประสบปัญหาการจัดการพื้นที่ที่ไม่เป็นระบบ ขาดการดูแลพุทธศิลปะ ภูมิทัศน์ที่เหมาะสม หรือมีการก่อสร้างอาคารที่ไม่สอดคล้องกับแนวคิดทางพุทธศาสนาและสถาปัตยกรรมไทย ส่งผลให้บรรยากาศโดยรวมไม่เอื้อต่อการเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและประกอบศาสนกิจ และเหมาะสมกับการเป็นสถานที่ที่รมณีย์

การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่รมณีย์ จึงเป็นแนวคิดจากการบูรณาการแนวคิดทั้ง 3 ด้าน ด้วยการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปะที่สื่อถึงหลักธรรมและความงามทางพระพุทธศาสนา การออกแบบภูมิทัศน์ตามแนวคิดพุทธปรัชญาว่าด้วยสถานที่ที่รมณีย์ที่ส่งเสริมความสงบร่มรื่นตามหลักสัปปายะ และการจัดวางผังบริเวณและสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับหลักแนวคิดพระพุทธศาสนา รวมถึงการออกแบบสภาพแวดล้อมเพื่อการเยียวยา ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่ทางศาสนา องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และมีเป้าหมายร่วมกัน เพื่อการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่รมณีย์ที่ตอบสนองความต้องการทั้งทางกายและทางจิตวิญญาณของผู้ใช้ในบริบทสังคมปัจจุบัน โดยการพิจารณาความสำคัญของพัฒนาวัดให้เป็นพื้นที่ที่รมณีย์ ดังนี้

1) การพัฒนาวัดเป็นสัปปายะสถาน ตามกรอบแนวคิดแนวคิดพุทธปรัชญาว่าด้วยสถานที่

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสถานที่ที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม เป็นสถานที่สงบ และเป็นที่ตั้งแห่งความรู้แจ้ง สถานที่ที่เหมาะสมและเอื้อแก่การปฏิบัติธรรมจะมีลักษณะเป็นสัปปายะที่เกื้อกูลต่อการภาวนา ได้แก่ อวาสสัปปายะ (ที่อยู่อาศัยเหมาะสม) โคจรสัปปายะ (แหล่งอาหารเหมาะสม) ภัตตสัปปายะ (การพูดคุยนเหมาะสม) บุคคลสัปปายะ (บุคคลเหมาะสม) โภชนสัปปายะ (อาหารเหมาะสม) อุตสัปปายะ (ดินฟ้าอากาศเหมาะสม) และอิริยาปถสัปปายะ (อิริยาปถเหมาะสม) (Buddhaghosa, 1976; Vinaya Commentary, 1975; Majjhima Commentary, 1976)

ดังนั้น การพัฒนาวัดให้เป็นสัปปายะสถาน ตามกรอบแนวคิดแนวคิดพุทธปรัชญาสัปปายะ 7 ในพุทธศาสนา จะช่วยส่งเสริมให้วัดเป็นสถานที่ที่เหมาะสมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม การพักผ่อน การฟื้นฟูและเยียวยาจิตใจ รวมถึงการเป็นศูนย์รวมจิตใจ แหล่งศึกษาเรียนรู้ กล่าวคือ จะช่วยส่งเสริมให้วัดเป็นพื้นที่ที่ช่วยยกระดับจิตใจของผู้ที่เข้ามาปฏิบัติ ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ที่เข้าไปอยู่อาศัย ช่วยสร้างความสงบและความผ่อนคลายทางจิตใจ ช่วยส่งเสริมพระพุทธศาสนามีบทบาทต่อการช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้วัดเป็นที่พึ่งทางใจของพุทธศาสนิกชนได้อย่างแท้จริง

2) การพัฒนาวัดตามคติความเชื่อในการวางผังวัดไทยแบบดั้งเดิม

Jiratatsanakul (2011) สมคิด จิระทัศนกุล ได้กล่าวว่า การวางผังวัดไทยตามคติความเชื่อแบบดั้งเดิม มีพื้นฐานมาจากแนวคิดทางพุทธศาสนาหลายประการ ได้แก่ การออกแบบวัดตามหลักจักรวาลวิทยา วัดไทยมักวางผังตามคติความเชื่อจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา โดยพระอุโบสถหรือพระวิหารหลักมักตั้งอยู่กึ่งกลาง เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุศูนย์กลางจักรวาล และมีการจำลององค์ประกอบต่าง ๆ ของจักรวาลผ่านสถาปัตยกรรม ให้วัดเปรียบเสมือนจักรวาลจำลอง ซึ่งเป็นการสะท้อนความเชื่อทางพุทธศาสนาผ่านการจัดองค์ประกอบทางกายภาพ (Diskul, 1996) โดยมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้ (1) พระเจดีย์หรือพระอุโบสถ เป็นศูนย์กลางของวัด เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นศูนย์กลางของจักรวาล (2) กำแพงแก้ว ล้อมรอบเขต

พุทธาวาส เปรียบเสมือนกำแพงจักรวาล ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ แสดงขอบเขตระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับพื้นที่สามัญ โดยมีการแบ่งเขตพุทธาวาส-สังฆาวาส คือ เขตพุทธาวาส เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ประกอบด้วยพระอุโบสถ เจดีย์ และพระวิหาร ส่วนเขตสังฆาวาส เป็นที่พักของพระสงฆ์ ประกอบด้วยกุฏิ ศาลาการเปรียญ และรวมถึงเขตธรณีสงฆ์ ที่เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับฆราวาส (Jiratatanakul, 2003) รวมไปถึงทิศทางและการวางแนวอาคาร นิยมวางแนวอาคารหลักตามแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก โดยพระอุโบสถมักหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ซึ่งถือเป็นทิศมงคล และมีการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สามัญอย่างชัดเจน (3) สระน้ำ ล้อมรอบวัด เปรียบเสมือนสี่ทนต์ธรรมหรือมหาสมุทรทั้ง 4 ในจักรวาลที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ที่ถือเป็นการจัดภูมิทัศน์ที่มีความหมายเชิงพุทธสัญลักษณ์ และ (4) ทวีปทั้งสี่ อาคารบริวารที่ตั้งอยู่โดยรอบ เปรียบเสมือนทวีปทั้งสี่ในจักรวาล

การออกแบบวัดตามหลักไตรภูมิ ตามหลักไตรภูมิ การออกแบบวัดมีการแบ่งระดับความสูงต่ำเพื่อสื่อถึงภูมิทั้งสาม โดยความสูงต่ำของอาคารสื่อถึงลำดับชั้นทางจิตวิญญาณ (Niyada Laosunthorn, 2000) ได้แก่ กามภูมิ คือ ระดับล่างสุด เป็นพื้นที่สำหรับฆราวาสและกิจกรรมทั่วไป รูปภูมิ คือ ระดับกลาง เป็นพื้นที่สำหรับการปฏิบัติธรรมและพิธีกรรมทางศาสนา และ อรูปภูมิ เป็นระดับสูงสุด เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ยอดเจดีย์ ยอดพระอุโบสถ (Sutthitham and Srisuro, 2002) นอกจากนี้ยังมีคติเกี่ยวกับการประดับตกแต่ง ที่มีการใช้สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา มาเป็นลวดลายและศิลปกรรมสื่อถึงคติธรรมและความเชื่อ รวมถึงการใช้สีและวัสดุที่มีความหมายเฉพาะ อีกทั้งในแง่ความสัมพันธ์กับชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน การวางผังคำนึงถึงการใช้งานของพุทธศาสนิกชน โดยจัดให้มีพื้นที่สำหรับกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม ปรับรูปแบบตามวัสดุและเทคนิคก่อสร้างท้องถิ่น ผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่นที่มีการสืบทอดและพัฒนา เพื่อรักษาแก่นของคติความเชื่อดั้งเดิม ที่มีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยผสมผสานกับเทคโนโลยีและความต้องการใช้งานสมัยใหม่ การวางผังวัดไทยจึงไม่ใช่เพียงการจัดวางอาคารเท่านั้น แต่ยังสะท้อนภูมิปัญญา ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนไทยที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

3) การพัฒนาวัดตามกรอบแนวคิดการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่รมณีย์ ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้าน คือ (1) ด้านจิตวิญญาณ การพัฒนาวัดให้เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและเจริญสมาธิภาวนา ด้วยสร้างบรรยากาศที่ช่วยขัดเกลาจิตใจ จะสามารถส่งเสริมการเข้าถึงความสงบและความสุขทางธรรมให้ผู้นับถือปฏิบัติธรรมและพุทธศาสนิกชนได้ (2) ด้านสังคมและวัฒนธรรม หากพัฒนาวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนได้ จะช่วยให้สามารถอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมทางสังคม อีกทั้งช่วยสร้างพื้นที่สาธารณะที่มีคุณค่าทางจิตใจให้กับพุทธศาสนิกชนได้อีกทางหนึ่ง (3) ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ที่มีทั้งการสื่อความหมายผ่านงานพุทธศิลป์และสถาปัตยกรรม และสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านสภาพแวดล้อม หรือภูมิทัศน์ (4) ด้านสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์พื้นที่สีเขียวในวัดและชุมชน ช่วยสร้างระบบนิเวศที่สมดุล และยังเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจที่มีคุณค่า ฉะนั้น การพัฒนาวัดให้เป็นพื้นที่ที่รมณีย์จึงไม่เพียงแต่เป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และการสืบทอดพระพุทธศาสนา รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมอย่างยั่งยืน

พุทธศิลป์: สัญลักษณ์และการสื่อความหมายทางพุทธศาสนา

ศิลปะในประเทศไทยส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับแนวคิดทางพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง การสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์มักสื่อถึงหลักธรรมและความงามทางพระพุทธรูปศาสนา ที่ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างสรรค์เพื่อความงาม แต่ยังเป็น การสื่อความหมายทางธรรมะและปรัชญาพุทธศาสนาผ่านสัญลักษณ์และรูปแบบต่าง ๆ (Saisingha, 2013) ดังที่ Tolstoy (1897) มีทัศนะว่า ศิลปะคือการสร้างสรรค์ของสุนทรียะที่ไม่ได้อยู่เหนือปัญหาทางศีลธรรม ศิลปะคือการสื่อสารทางอารมณ์สะท้อนใจไปยังบุคคลอื่น ๆ ความก้าวหน้าของศิลปะ คือความก้าวหน้าของมนุษยชาติที่จะนำไปสู่ความบูรณ์

1. ความเชื่อมโยงระหว่างศาสนาและศิลปะ พุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงแค่ศาสนา แต่ยังมีองค์ประกอบที่เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ การนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการออกแบบวัด ทำให้วัดเป็นสถานที่ที่มีการตกแต่งศิลปะที่งดงาม ศิลปะของประเทศไทยได้รับอิทธิพลและหล่อหลอมมาจากหลักคำสอนของพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท ความเชื่อมโยงอันแนบแน่นระหว่างศาสนาและศิลปะนี้ปรากฏให้เห็นผ่านสื่อที่เป็นรูปธรรมต่าง ๆ ผสานกันตั้งแต่ศิลปะ ภูมิสถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรม การที่พุทธศาสนาและศิลปะมีความเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง ทำให้การออกแบบวัดที่สมบูรณ์ต้องคำนึงถึงหลักธรรมและคุณค่าทางศิลปะควบคู่กันไป เพื่อสร้างสรรค์ให้เกิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่มีความงดงามและมีความหมายทางจิตวิญญาณ พุทธศิลป์ที่เป็นสัญลักษณ์และการสื่อความหมายทางพุทธศาสนาในประเทศไทย ในบทความวิชาการนี้กล่าวถึง 2 ประเภทหลัก ได้แก่

1) จิตรกรรม ภาพเขียนฝาผนังและภาพประกอบทางพุทธศาสนามักพรรณนาถึงฉากต่าง ๆ สื่อถึงเรื่องราวและคำสอนทางพุทธศาสนา เช่น ฉากต่าง ๆ จากพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าในชาดก ดังเรื่องราวการกลับชาติมาเกิดของพระพุทธเจ้า หรือการแสดงแนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาที่พบเห็นได้ทั่วไป เช่น ดอกบัว แทนความบริสุทธิ์และการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (Leksukhum, 2009) หรือแนวคิดเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาในพุทธศาสนา ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัด การแสดงภาพเหล่าเทวดาและนาคเข้าไว้ด้วยกันนั้นยืนยันถึงโลกทัศน์ของชาวพุทธเกี่ยวกับจักรวาลที่มีหลายชั้น ซึ่งสัญลักษณ์ทั้งหลายที่ใช้ในงานจิตรกรรมเหล่านี้สื่อถึงคติความเชื่อ แนวคิด และหลักคำสอนทางพระพุทธรูปศาสนา ช่วยเสริมสร้างศรัทธาและการยึดถือปฏิบัติให้กับพุทธศาสนิกชนได้

2) ประติมากรรม โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่เป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาของไทย เป็นประติมากรรมที่สำคัญในพุทธศิลป์ไทย ที่ไม่เพียงแต่เป็นของประดับตกแต่งเท่านั้น แต่ยังเป็นวัตถุเพื่อการเคารพบูชาที่สำคัญอีกด้วย อิริยาบถ ท่าทาง และการแสดงสีหน้าของรูปปั้นเหล่านี้ล้วนมีระเบียบแบบแผน ล้วนมีความหมายทางจิตวิญญาณที่ลึกซึ้ง เช่น ท่านั่งสมาธิแสดงถึงการบรรลุธรรมโดยผ่านการควบคุมจิต (Leksukhum, 2009) โดยช่างฝีมือชาวไทยผู้ชำนาญมักสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมเหล่านี้ด้วยวัสดุอันมีค่า เช่น สำริด หิน และไม้ ซึ่งทำให้ประติมากรรมเหล่านี้มีความศักดิ์สิทธิ์ กลายเป็น สัญลักษณ์และการสื่อความหมายทางพุทธศาสนา

จึงกล่าวได้ว่า การสื่อความหมายของพุทธศิลป์ มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน ที่นอกจากจะเป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้แก่ผู้ที่ไม่สามารถอ่านคัมภีร์ได้ แล้วยังเป็น การเสริมสร้างบรรยากาศที่

ศักดิ์สิทธิ์และเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม (Khadwichai and Samkaew, 2023) ให้แก่พุทธศาสนิกชนได้อีกทางหนึ่ง

ภูมิทัศน์: ความสำคัญในการสร้างบรรยากาศสงบสุขร่มรื่นตามหลักสถาปัตยกรรม

การออกแบบภูมิทัศน์ในวัดและพุทธสถานของไทย หมายถึง การวางแผนและจัดการพื้นที่โดยรอบอาคารและสิ่งก่อสร้างภายในวัด โดยมีองค์ประกอบสำคัญ (Sreshthaputra et al., 2004) ดังนี้

1. การจัดวางอาคารและพื้นที่ตามหลักพุทธศาสนา ประกอบด้วยเขตพุทธาวาส (พื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา) เขตสังฆาวาส (ที่พักสงฆ์) และเขตธรณีสงฆ์ (พื้นที่สำหรับกิจกรรมของชุมชน) การจัดวางอาคารและพื้นที่ตามหลักพุทธศาสนาเป็นการสร้างลำดับชั้นของพื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์แตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความเหมาะสมในการใช้งานและสื่อถึงความหมายทางศาสนา

2. องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ ได้แก่ พรรณไม้ที่มีความหมายทางพุทธศาสนา เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร ทางเดินเชื่อมต่อระหว่างอาคาร สระน้ำ น้ำพุ พื้นที่นั่งพักผ่อน และแสงสว่างในเวลากลางคืน องค์ประกอบเหล่านี้ช่วยสร้างบรรยากาศที่สงบร่มรื่น และมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนา

3. การคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย เน้นความสะดวกในการสัญจร ความร่มรื่น ความสงบเหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม การออกแบบภูมิทัศน์ที่ดีต้องคำนึงถึงการใช้งานจริงของผู้ใช้ ทั้งพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน เพื่อให้เกิดความสะดวกและเอื้อต่อการประกอบกิจกรรมทางศาสนา

4. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยการรักษาต้นไม้ใหญ่เดิม เลือกใช้วัสดุที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และประหยัดพลังงาน เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อธรรมชาติที่สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนาที่เน้นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน

5. การสะท้อนเอกลักษณ์ไทย ใช้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทย เช่น ศาลา องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ เลือกใช้พรรณไม้พื้นถิ่น และสื่อความหมายทางวัฒนธรรม การสะท้อนเอกลักษณ์ไทยช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรม และสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง

ภูมิทัศน์ของวัดมีส่วนสำคัญในการสร้างบรรยากาศที่สงบร่มรื่น เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการพักผ่อนทางจิตใจ การออกแบบภูมิทัศน์ที่ดีจะช่วยส่งเสริมความเป็นสถานที่ที่ร่มรื่นของวัด ทำให้ผู้ที่เข้ามาใช้สอยพื้นที่เกิดความรู้สึกสงบ ผ่อนคลาย และเกิดศรัทธาในพุทธศาสนา (Kuntathian, 2017) การมีภูมิทัศน์ที่ส่งเสริมความสงบร่มรื่นตามหลักสถาปัตยกรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วัดเป็นสถานที่ที่ร่มรื่น นอกจากนี้จะสร้างคามงามทางกายภาพแล้ว ยังช่วยให้ผู้ที่เข้ามาในวัดเกิดความสงบทางจิตใจ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา

สถาปัตยกรรม: ความสวยงามและการออกแบบที่สอดคล้องกับพุทธบัญญัติ

วัดในพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของชีวิตทางศาสนาและวัฒนธรรมของไทย การออกแบบและการตกแต่งของโครงสร้างเต็มไปด้วยความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่ได้รับจากหลักพุทธศาสนานิกายเถรวาท เป็นการจัดวางผังบริเวณและสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับหลักแนวคิดพระพุทธรูปศาสนา โดยมีลักษณะเด่น เช่น ปรารค์

สูง หลังคาหลายชั้น และลวดลายนาคที่ซับซ้อน ล้วนมีความสำคัญในมุมมองทางพุทธศาสนา (Nildej, 2002) การวางผังและการวางแผนของวัดยังสะท้อนถึงความเชื่อทางจักรวาลวิทยา โดยพระพุทธรูปองค์หลักหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเพื่อรับแสงอาทิตย์ที่กำลังขึ้น ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการตรัสรู้ ส่วนแท่นบูชาและเจดีย์รองจะจัดวางในลักษณะเฉพาะเพื่อสะท้อนจักรวาลและเส้นทางสู่พระนิพพาน

การออกแบบและโครงสร้างสถาปัตยกรรมของวัดไทย เช่น อุโบสถ วิหาร เจดีย์ จึงสะท้อนถึงความเชื่อและหลักธรรมทางพุทธศาสนา รวมถึงวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน การออกแบบวัดไทยไม่เพียงแต่เน้นความสวยงามทางสถาปัตยกรรม แต่ยังมี ความหมายและสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังทุกรายละเอียด โดยหลักการสำคัญในการออกแบบสถาปัตยกรรมวัดไทย (Horayangkura, 2006) พิจารณาได้ ดังนี้

1. ความสมดุลและความกลมกลืน การจัดวางองค์ประกอบต่าง ๆ ของวัด เช่น อุโบสถ เจดีย์ ศาลา ให้มีความสมดุลและกลมกลืนกันตามหลักของศิลปะแบบไทย สื่อถึงความสงบและความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมแห่งความไม่ประมาทและการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ

2. ทิศทาง การวางผังวัดให้สอดคล้องกับทิศทางที่เป็นมงคล เช่น หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเพื่อรับแสงอาทิตย์ยามเช้า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นใหม่และความหวัง เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องการเกิดใหม่และการดับทุกข์ตามหลักพุทธศาสนา ทิศทางมีความสำคัญในการสื่อความหมายและสร้างประสบการณ์ที่เชื่อมโยงกับหลักธรรม

3. สัญลักษณ์ การใช้สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา เช่น ดอกบัว สิงห์ คชสาร มาประดับตกแต่งอาคาร เพื่อสื่อความหมายทางศาสนา เช่น ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ ซึ่งสอดคล้องกับการปฏิบัติธรรม เพื่อให้จิตใจบริสุทธิ์

4. หลังคาทรงไทย เป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมไทย โดยมีรูปทรงที่หลากหลาย เช่น ทรงมณฑป ทรงจัตุรมุข และทรงปราสาท ซึ่งแต่ละทรงก็มีความหมายที่แตกต่างกันไป เช่น ทรงมณฑปสื่อถึงความสมบูรณ์แบบ ทรงจัตุรมุขสื่อถึงสวรรค์ ซึ่งหลังคาทรงไทยนอกจากจะมีความสวยงามแล้ว ยังมีประโยชน์ในการป้องกันแดดและฝน เหมาะกับสภาพภูมิอากาศของไทย

5. การประดับตกแต่ง การใช้ลวดลายและภาพวาดที่สื่อถึงเรื่องราวในพระไตรปิฎก เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ หรือภาพเทพเจ้าต่าง ๆ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นในพระพุทธรูป การประดับตกแต่งเป็นทั้งการสร้างความงามและการสื่อสารหลักธรรมให้ผู้เข้ามาในวัดได้เรียนรู้

6. วัสดุธรรมชาติ การเลือกใช้วัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ หิน หรืออิฐ เพื่อสร้างความรู้สึกอบอุ่นและใกล้ชิดธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่เน้นความเรียบง่ายและความพอเพียง (Prawase Wasi, 2004) การใช้วัสดุธรรมชาติยังช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

นอกจากนี้ ความสวยงามและการออกแบบสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับพุทธบัญญัติ ในแง่ของการการออกแบบวัดตามหลักจักรวาลวิทยาและไตรภูมิ เป็นหลักการสำคัญในการออกแบบวัดไทย การออกแบบวัดที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยาและไตรภูมิในพุทธศาสนา เป็นการจัดองค์ประกอบที่สะท้อนถึงหลักธรรม ซึ่งช่วยให้ผู้เข้ามาในวัดได้เรียนรู้และเข้าใจหลักธรรมทางพุทธศาสนาผ่านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างโลกทางกายภาพกับโลกทางจิตวิญญาณ โดยการจัด

วางองค์ประกอบต่าง ๆ ของวัดมีการเรียงลำดับจากต่ำไปสูง เปรียบเสมือนการเดินทางจากโลกแห่งวัตถุไปสู่โลกแห่งจิตวิญญาณ

การบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดเป็นสถานที่ที่รมณีย์

นิยามและแนวคิดการบูรณาการ (Integration) ในบริบทของการสร้างสรรค์งานศิลปะ การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรม ในบทความนี้ หมายถึง กระบวนการผสมองค์ประกอบหลักทั้ง 3 เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ตามมิติหลัก คือ เชิงโครงสร้าง เชิงหน้าที่ และความสัมพันธ์เชิงความหมาย (Alexander, 1964) โดยมีการกำหนดเกณฑ์การบูรณาการตาม 1) ความสอดคล้องเชิงทฤษฎี (Theoretical Coherence) ที่เป็นการผสมที่อ้างอิงหลักการพุทธศาสนา 2) ความสมดุลเชิงสัดส่วน (Proportional Balance) คือ การจัดสมดุลระหว่างองค์ประกอบทั้งสาม 3) ความต่อเนื่องเชิงประสบการณ์ (Experiential Continuity) ด้วยการสร้างประสบการณ์ที่เชื่อมโยงกันของผู้ใช้พื้นที่ และ 4) ความยั่งยืนเชิงระบบ (Systematic Sustainability) ที่เป็นการออกแบบที่คงทนในระยะยาว

การออกแบบวัดเชิงบูรณาการเป็นแนวคิดที่ผสมศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรม เข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่มีพลวัตเพื่อการตอบสนองความต้องการทั้งทางกายภาพและจิตใจ แนวคิดนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมและการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (Kuntathian, 2017) คำนึงถึงบริบททางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความต้องการของชุมชน ผ่านกระบวนการออกแบบที่เคารพบริบท (Contextual Design) ซึ่งให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น อันนำไปสู่การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่มีความหมาย (Wanchai Wattanasap, 2010) การบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่รมณีย์จำเป็นต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์และความสอดคล้องขององค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน (Kamthorn Kulachol, 2002) แยกเป็นประเด็นหลักได้ ดังนี้

1. การสร้างมโนทัศน์ "วัดรมณีย์"

"วัดรมณีย์" เป็นมโนทัศน์ที่พัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายลักษณะของวัดที่เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้พักผ่อน และฟื้นฟูจิตใจให้แก่พุทธศาสนิกชน การออกแบบตามมโนทัศน์นี้มุ่งส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมและสร้างพื้นที่แห่งความสงบและปัญญา (Somdet Phra Buddhaghosacariya [P. A. Payutto], 2025) คำว่า "รมณีย์" มีความหมายที่สอดคล้องกับหลักสัพพายะในพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม อีกทั้งส่งเสริมการเยียวยาจิตใจและการพัฒนาจิตวิญญาณ การบูรณาการองค์ความรู้ด้านศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรม จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่รมณีย์ที่สมบูรณ์ คำนึงถึงความงาม ประโยชน์ใช้สอย และความสอดคล้องกับหลักทางพุทธศาสนา การผสมองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างสรรค์พื้นที่วัดที่มีความสมดุลระหว่างความงามทางศิลปะ ความรื่นรมย์ของธรรมชาติ และความเป็นระเบียบของสถาปัตยกรรม ผลของการศึกษานี้จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดแนวทางการพัฒนาวัดในประเทศไทย ให้สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมได้อย่างสมบูรณ์ในบริบทของสังคมร่วมสมัย โดยยังคงรักษาคุณค่าและความสำคัญของการเป็นสถานที่ที่รมณีย์ตาม

หลักพุทธศาสนาไว้ได้อย่างยั่งยืน ทั้งยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาศาสนสถานอื่น ๆ ที่มีบริบทและความต้องการใกล้เคียงกันได้อีกด้วย

2. องค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่รมณีย์

การศึกษาได้ระบุงค์ประกอบทางสุนทรียศาสตร์และการส่งเสริมการเยียวยาจิตใจที่สำคัญ 3 ประการในการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นสถานที่ที่สงบและสวยงาม เสริมสร้างการยกระดับจิตใจ ด้วยการบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเข้าด้วยกันอย่างลงตัว ได้แก่

1) พุทธศิลปะที่สื่อถึงปรัชญาธรรมและพุทธสุนทรียทัศน์ การผสมผสานงานศิลปะที่สื่อถึงปรัชญาธรรมและพุทธสุนทรียทัศน์ คือ การถ่ายทอดหลักธรรมและความงามของพระพุทธศาสนาผ่านการนำเสนอทางผลงานทางศิลปะ มีลักษณะที่สำคัญ เช่น 1) ศิลปะที่สื่อถึงหลักธรรม ด้วยการเผยแพร่หลักธรรมผ่านสร้างสรรค์งานศิลปะที่สื่อความหมายทางพุทธศาสนา 2) ศิลปะที่สื่อถึงศรัทธา เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาสักการะได้เรียนรู้เข้าใจและซึมซับหลักธรรม เป็นไปเพื่อการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน พุทธศิลปะไม่เพียงแต่เป็นการตกแต่งแต่ยังเป็นการสื่อหลักธรรมที่ส่งเสริมการเยียวยาจิตใจผ่านความงาม และสร้างความประทับใจในศิลปะที่เชื่อมโยงกับศาสนา (Kaewkeeree & Humanop, 2020)

2) ภูมิทัศน์อันเงียบสงบส่งเสริมความสงบร่มรื่นตามหลักสัปปายะ การจัดทำภูมิทัศน์และสวนโดยรอบเพื่อส่งเสริมความรู้สึกเงียบสงบ สันติ และความเงียบ โดยใช้หลักการของสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย สะดวกสบาย และกลมกลืน ตามหลักการ Biophilia ที่เชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมชาติ ภูมิทัศน์ที่ส่งเสริมความสงบร่มรื่น โดยคำนึงถึงหลักสัปปายะ ช่วยสร้าง บรรยากาศที่สงบ ร่มรื่น และเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม (Phra Brahmaganabhorn [P. A. Payutto], 2011) ต่อผู้ที่มาเยือนวัด

3) สถาปัตยกรรมแห่งความกลมกลืนสอดคล้องกับแนวคิดทางพุทธศาสนา ผังและสถาปัตยกรรมของวัดที่สอดคล้องกับหลักธรรมและแนวคิดทางพุทธศาสนา ได้แก่ จักรวาลวิทยา ไตรภูมิ และรวมถึงประโยชน์ใช้สอย และภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยแนวคิดที่สำคัญคือ เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและสอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ทำให้วัดมีความหมายลึกซึ้งยิ่งขึ้น และสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาจิตวิญญาณ (Tayhuadong and Inkarojrit, 2024)

3. การบูรณาการองค์ประกอบ ศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดเป็นสถานที่ที่รมณีย์

แนวคิดทางพุทธศาสนาเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่สามารถนำมาบูรณาการอย่างเป็นองค์รวมเพื่อการพัฒนาวัด โดยมีธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์แห่งธรรมะในแง่ของศิลปะ ขณะที่หลักจักรวาลวิทยา ไตรภูมิ และสัปปายะ เป็นต้นแบบการออกแบบวัดไทยทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรม การบูรณาการองค์ประกอบ ทั้ง 3 ด้านเพื่อพัฒนาวัดเป็นสถานที่ที่รมณีย์ ควรคำนึงถึงหลักสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1) ความกลมกลืน (Harmony) จัดองค์ประกอบต่าง ๆ ให้ผสมผสานกันอย่างลงตัว ใช้รูปแบบที่สอดคล้องกับบริบทของวัฒนธรรมไทย บริบทของชุมชนพื้นถิ่นโดยรอบ กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และการเยียวยาจิตใจ ให้วัดเป็นสถานที่ที่รมณีย์ที่เหมาะสม

2) ประโยชน์ใช้สอย (Function) ควรมีการรองรับกิจกรรมทางศาสนาที่เหมาะสม สะดวกต่อการใช้งานของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน ทั้งเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตธรณีสงฆ์ ด้วยพื้นที่สำหรับ

กิจกรรมต่าง ๆ อย่างเพียงพอและเหมาะสม รวมถึงการศึกษาธรรม การปฏิบัติสมาธิภาวนา และการพัฒนาจิตวิญญาณ อาคารและสถานที่ที่มีการออกแบบที่คำนึงถึงการระบายอากาศและแสงธรรมชาติ การสร้างพื้นที่เปิดโล่งสำหรับทำกิจกรรมทางศาสนา มีการใช้วัสดุที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศ (Sutthitham and Srisuro, 2002)

3) ความยั่งยืน (Sustainability) เลือกใช้วัสดุที่ทนทาน บำรุงรักษาง่าย ประหยัดพลังงาน เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และคำนึงถึงการดูแลรักษาในระยะยาว เช่น การจัดสวนที่ร่มรื่น มีต้นไม้ให้ร่มเงา การเลือกใช้พันธุ์ไม้ที่มีความหมายทางพุทธศาสนา การจัดพื้นที่สีเขียวที่ส่งเสริมความสงบ การออกแบบทางเดินที่สะดวก ร่มรื่น การจัดวางน้ำพุ สระน้ำ เพื่อความเย็นสบาย และสนับสนุนการเยียวยาจิตใจ สร้างความสงบและส่งเสริมความเป็นสถานที่ที่ร่มรื่น

4) การสื่อความหมาย (Meaning) มีองค์ประกอบที่สะท้อนคุณค่าทางพุทธศาสนา สะท้อนหลักธรรม แสดงออกถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น และสร้างความรู้สึกร่วมกัน ร่มเย็น (Kuntathian, 2017) ด้วยการเลือกใช้สีที่สงบ เย็นตา เช่น สีขาว เหลือง ทอง หรือสีที่มีความสำคัญทางพุทธศาสนา ฉัพพรรณรังสี หรือรัศมี 6 สีที่มีความหมายแฝงแสดงคุณค่าทางพระพุทธศาสนา (Phra Brahmaganabhorn [P. A. Payutto], 2011) หรือแม้แต่การใช้ลวดลายไทยที่มีความอ่อนช้อย งดงาม (Phra Adhikarn Surapas Pabhato and Phra Maha Kritsadtichai Kittidhammo, 2024) เพื่อสื่อความหมายสร้างความสงบ ร่มเย็น เป็นต้น

4. การสร้างประสบการณ์องค์รวม เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่ร่มรื่น

การผสมผสานองค์ประกอบด้านสุนทรียะทั้ง 3 ประการเข้าด้วยกัน ไม่ได้เป็นเพียงแค่การตกแต่งสถานที่หรือการจัดพื้นที่ให้สวยงาม แต่เป็นการสร้าง "ประสบการณ์องค์รวม" (Holistic Experience) ที่เชื่อมโยงผู้มาเยือนกับหลักธรรมและความสงบภายใน เพื่อการเยียวยาจิตใจและการพัฒนาจิตวิญญาณ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะ ดังนี้

1) การกระตุ้นประสาทสัมผัสและประสบการณ์พุทธศิลป์เพื่อการรับรู้ธรรมะ การจัดวางงานพุทธศิลป์ในบริเวณวัดไม่เพียงแต่เน้นความงามทางสายตา แต่ยังต้องกระตุ้นการสร้างประสบการณ์ที่ส่งเสริมการตระหนักรู้และการฝึกสติ ให้ผู้เยี่ยมชมสัมผัสถึงความรู้สึกที่เชื่อมโยงกับหลักธรรม การบูรณาการประสาทสัมผัสต่าง ๆ ช่วยเพิ่มความลึกซึ้งของการอยู่กับปัจจุบันขณะและส่งเสริมการภาวนา (Finck et al., 2023) ที่สนับสนุนการศึกษาธรรม การปฏิบัติสมาธิภาวนา และการพัฒนาจิตวิญญาณ สร้างประสบการณ์ผ่านเสียงธรรมชาติ พื้นผิววัสดุ และบรรยากาศของสิ่งแวดล้อม เพื่อเชื่อมโยงผู้เยี่ยมชมกับหลักธรรมและการพัฒนาจิตวิญญาณ เช่น การสัมผัสพื้นผิวหิน การได้ยินเสียงน้ำไหลในสวนที่ออกแบบมาเพื่อสร้างสมาธิ และการสัมผัสสายลมในพื้นที่เปิดโล่งที่สะท้อนถึงความว่างเปล่าตามหลักอนัตตา เป็นต้น

2) ภูมิทัศน์ที่ส่งเสริมการตระหนักรู้ภายใน (Mindfulness Landscape) การออกแบบภูมิทัศน์ที่ไม่ได้มุ่งเน้นแค่ความสวยงาม แต่ต้องส่งเสริมการปฏิบัติสมาธิและสติในทุกจุด การออกแบบควรมุ่งเน้นมากกว่าความงามทางกายภาพ แต่ต้องบูรณาการการตระหนักรู้ (awareness) และการจดจ่ออยู่กับปัจจุบันขณะ สามารถเชื่อมโยงกับกรอบการออกแบบเชิงสติ (mindful design) เพื่อสนับสนุนสุขภาวะทางกายและจิตใจ ในงานภูมิทัศน์หมายถึงการสร้างพื้นที่ที่เรียบง่ายที่กลมกลืนกับธรรมชาติ และการเลือกองค์ประกอบที่เอื้อต่อสมาธิและความสงบ ซึ่งช่วยส่งเสริมการปฏิบัติสติและการภาวนาได้อย่างเป็นรูปธรรม (Altay and Porter, 2021)

เช่น การจัดพื้นที่สีเขียวสงบที่ล้อมรอบด้วยธรรมชาติ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถจดจ่อกับปัจจุบันขณะ การเลือกใช้ต้นไม้ที่มีกลิ่นหอมอ่อน ๆ และให้ร่มเงา สร้างความรู้สึกสงบและปลอดภัย

3) การเดินทางผ่านพื้นที่ตามหลักจักรวาลวิทยา การจัดวางพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาได้รับการตีความว่าเป็นการจำลองจักรวาล สะท้อนลำดับชั้นของภูมิต่าง ๆ ตามคติไตรภูมิ การเคลื่อนไหวหรือการเดินทางผ่านพื้นที่ดังกล่าวตามลำดับ หรือตามการเข้าถึงตามรูปแบบผังการออกแบบ จึงเปรียบเสมือนการก้าวข้ามระดับของจิตวิญญาณ จากโลกของปุถุชนสู่ภาวะสูงสุดอันเป็นเป้าหมายของการหลุดพ้น ตั้งแต่ภูมิต่ำสุดจนถึงจุดสูงสุด แนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มิได้มีเพียงมิติทางกายภาพ แต่ยังทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์แห่งการเดินทางภายในจิตใจของผู้ศรัทธา (Snodgrass, 1985) ด้วยเช่นกัน

การกระตุ้นประสาทสัมผัสและประสบการณ์ผ่านพุทธศิลปะ ช่วยส่งเสริมการตระหนักรู้และการฝึกสติและตามงานวิจัยของ Olszewska-Guizzo และคณะ (2022) พบว่าคุณลักษณะเฉพาะของภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบอย่างพิถีพิถัน เช่น การจัดชั้นของพืชพรรณ การใช้สีและแสง และการสร้างบรรยากาศสงบสามารถส่งเสริมอารมณ์เชิงบวก ความตั้งใจ และการผ่อนคลาย สอดคล้องกับแนวคิด Biophilic Design ที่เน้นการเชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมชาติ และฟื้นฟูจิตใจผ่านสภาพแวดล้อม และการเดินทางผ่านพื้นที่ตามหลักจักรวาลวิทยาตามการจัดวางพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา ดังนั้น การผสมผสานองค์ประกอบด้านสุนทรียะทั้ง 3 ประการเข้าไว้ด้วยกัน ด้วยการบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดเป็นสถานที่ที่ร่มเย็น เสริมสร้างบรรยากาศให้วัดเป็นสถานที่ที่ร่มเย็นที่เอื้อต่อการศึกษาด้านธรรม การปฏิบัติสมาธิภาวนา และการพัฒนาจิตวิญญาณ และเสริมสร้างประสบการณ์ที่สามารถสร้างสภาพแวดล้อมที่มีความสมดุลทั้งทางจิตใจ จิตวิญญาณ และกายภาพ

องค์ความรู้จากการศึกษา: การบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่ร่มเย็น

จากแนวคิดและกระบวนการการบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดเป็นสถานที่ที่ร่มเย็น ดังที่กล่าวข้างต้น ผู้เขียนได้สังเคราะห์และจัดระบบองค์ประกอบเหล่านี้เข้าด้วยกันเป็นกรอบแนวคิด (Framework) ที่มีชื่อและโครงสร้างเฉพาะ ในบริบทของการพัฒนาวัดพุทธให้เป็นสถานที่ที่ร่มเย็น มุ่งเน้นการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่ร่มเย็น ผ่านการบูรณาการองค์ประกอบสำคัญทั้งสามประการ ด้วยการสังเคราะห์องค์ประกอบทางสุนทรียศาสตร์และการส่งเสริมการเยียวยาจิตใจที่สำคัญ 3 ประการ พัฒนานวัตกรรมเป็นโมเดล SPIRIT Framework เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ที่สามารถสร้างประสบการณ์ทางจิตวิญญาณที่ลึกซึ้ง ทั้งนี้ การบูรณาการดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นการพัฒนาเชิงกายภาพ แต่ยังมุ่งเน้นการสร้างพื้นที่ที่เอื้อต่อการยกระดับจิตใจ เช่น การศึกษาด้านธรรม การปฏิบัติสมาธิภาวนา และการพัฒนาจิตวิญญาณ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาที่เป็นรากฐานสำคัญของพระพุทธศาสนา

นวัตกรรมสำคัญที่นำเสนอในบทความวิชาการนี้คือ "SPIRIT Framework" จึงเป็นโมเดลการบูรณาการที่เน้นการผสมผสานองค์ประกอบหลายด้านเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่มีความสมดุลทั้งทางจิตใจ จิตวิญญาณ และกายภาพ โดยประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 6 ด้าน ดังนี้

ภาพที่ 1 SPIRIT Framework
ที่มา: โดยผู้เขียน (อรอุมา สุขานุรณ์)

S Spiritual Design (การออกแบบเชิงจิตวิญญาณ) เป็นการออกแบบที่นำหลักทางจิตวิญญาณมาผสมผสานกับการออกแบบสภาพแวดล้อม โดยมีลักษณะสำคัญ คือ 1) การสื่อสารหลักธรรม การนำหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น อนัตตา ไตรลักษณ์ มาสร้างสรรค์งานศิลปะและสถาปัตยกรรมที่สื่อความหมายเหล่านี้ได้อย่างชัดเจน เช่น การใช้ธรรมจักรสัญลักษณ์แห่งธรรมะเป็นแนวคิดในการออกแบบ หรือการออกแบบอาคารให้มีรูปทรงที่สื่อถึงความว่างเปล่า 2) การสร้างความรู้สึกร่วมกัน เน้นการสร้างพื้นที่ที่เชื่อมโยงผู้คนกับธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การจัดสวนที่สื่อถึงสวรรค์ หรือการสร้างเจดีย์ที่เป็นสัญลักษณ์ของการบรรลุธรรม และ 3) การสร้างบรรยากาศที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น การใช้แสง สี เสียง และกลิ่น เพื่อสร้างบรรยากาศที่สงบและศักดิ์สิทธิ์ เช่น การใช้แสงธรรมชาติที่ส่องผ่านช่องหน้าต่าง การใช้สีโทนเย็น เพื่อสร้างความรู้สึกสงบ

P Psychological Healing (การบำบัดทางจิตใจ) ใช้สภาพแวดล้อมและการออกแบบที่สามารถส่งผลดีต่อจิตใจ มีลักษณะสำคัญ คือ 1) สร้างความรู้สึกลดท้อถอย ด้วยการออกแบบพื้นที่ที่รู้สึกปลอดภัยและเป็นส่วนตัว เช่น การสร้างห้องสมาธิขนาดเล็ก หรือการจัดสวนที่ร่มรื่น 2) ส่งเสริมการทำสมาธิ การออกแบบพื้นที่ที่เอื้อต่อการทำสมาธิ เช่น การจัดวางที่นั่งสำหรับทำสมาธิในตำแหน่งที่เหมาะสม หรือการใช้เสียงธรรมชาติเป็นสื่อกลางในการทำสมาธิ และ 3) ลดความเครียด เป็นการใช้สีส้มและแสงสว่างที่ช่วยลดความเครียด เช่น การใช้สีโทนอบอุ่น หรือการใช้แสงธรรมชาติที่ส่องเข้ามาในห้อง

I Integrated Landscape (ภูมิทัศน์แบบบูรณาการ) คือ การออกแบบภูมิทัศน์ที่มีการผสมผสานองค์ประกอบธรรมชาติและสภาพแวดล้อมโดยรอบ ที่ส่งเสริมความสงบร่มรื่นตามหลักสัปปายะตามหลักการ Biophilia Design ที่เชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมชาติ โดยมีลักษณะสำคัญ เช่น สร้างความสัมพันธ์ระหว่างอาคารและธรรมชาติ การออกแบบอาคารให้กลมกลืนกับธรรมชาติ เช่น การใช้หลังคาทรงไทยที่รับแรงบันดาลใจจากใบไม้ หรือการใช้สระน้ำเพื่อสะท้อนภาพของท้องฟ้า มีการใช้พืชพรรณ ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและมีความหมายทางพุทธศาสนา เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร และ มีการสร้างเส้นทางเดิน ที่เชื่อมโยงระหว่างอาคารต่าง ๆ และส่วนของพื้นที่สีเขียว เช่น สวนพุทธประวัติ สวนที่สัมผัสความเป็นธรรมชาติได้ง่าย เป็นต้น เพื่อให้ผู้คนได้สัมผัสกับธรรมชาติอย่างใกล้ชิดมากขึ้น

R Righteous Architecture (สถาปัตยกรรมที่ชอบธรรม) สถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางศาสนา ได้แก่ จักรวาลวิทยา ไตรภูมิ ประโยชน์ใช้สอย และภูมิปัญญาช่างท้องถิ่น โดยมีลักษณะสำคัญที่สะท้อนแนวคิด Vernacular Architecture ที่เน้นการใช้วัสดุท้องถิ่นและเทคนิคการก่อสร้างแบบดั้งเดิม ผสานกับ Sustainable Design Principles ที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ 1) สัดส่วนและขนาด จัดการออกแบบอาคารให้มีสัดส่วนและขนาดที่เหมาะสมกับการใช้งานและสื่อถึงความสง่างาม 2) วัสดุเลือกใช้วัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและมีความทนทาน เช่น ไม้ ไม้ไผ่ หิน และ 3) การตกแต่ง การใช้สวดลายและสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาในการตกแต่งอาคาร เป็นต้น

I Innovative Art (ศิลปะเชิงนวัตกรรม) เป็นการนำศิลปะและนวัตกรรมมาผสมผสานในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่า เพื่อเสริมการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปะที่สื่อถึงปรัชญาธรรมและพุทธสุนทรียทัศน์ในยุคปัจจุบัน โดยมีลักษณะสำคัญ เช่น 1) ศิลปะร่วมสมัย นำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบวัด เพื่อสร้างความน่าสนใจและดึงดูดกลุ่มคนรุ่นใหม่ 2) ศิลปะดิจิทัล การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างสรรค์งานศิลปะ เช่น การฉายภาพเคลื่อนไหว หรือการใช้แสงสีเสียงในการสร้างบรรยากาศ และ 3) ศิลปะที่สร้างสรรค์ร่วมกัน การให้โอกาสชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์งานศิลปะ เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกันและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลรักษาและพัฒนาวัด

T Tranquil Environment (สภาพแวดล้อมแห่งความสงบ) คือ การสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมความสงบและความสงบใจ เพื่อการเยียวยาจิตใจและการสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการศึกษาธรรม การปฏิบัติสมาธิภาวนา และการพัฒนาจิตวิญญาณ ในประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น เสียง คือ การควบคุมเสียงรบกวนจากภายนอก และการใช้เสียงธรรมชาติ เช่น เสียงน้ำไหล เสียงลม เพื่อสร้างบรรยากาศที่สงบ กลิ่น เป็นการใช้น้ำมันหอมจากธรรมชาติ เช่น กลิ่นดอกไม้มงคล กลิ่นสมุนไพร เพื่อช่วยให้ผ่อนคลาย และ แสง ด้วยการใช้อย่างเหมาะสมและแสงไฟที่นุ่มนวล เพื่อสร้างบรรยากาศที่อบอุ่นและผ่อนคลาย

การบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรม เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่มณีนันนี้ ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างความงามเชิงกายภาพ แต่ยังเป็นการสร้างเส้นทางเพื่อประสบการณ์จิตวิญญาณที่ช่วยเชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมะอย่างลึกซึ้งและสมดุล โมเดล SPIRIT Framework จึงเป็นนวัตกรรมที่ผสมผสานองค์ประกอบทั้ง 6 ด้าน นำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่มณีนันนี้ได้เป็นอย่างดีและเป็นรูปธรรม จะช่วยตอบโจทย์องค์ประกอบทางสุนทรียศาสตร์และการส่งเสริมการเยียวยาจิตใจที่สำคัญ การพัฒนาวัดตามแนวคิด

นี้จะช่วยยกระดับวัดให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความหมายทางจิตวิญญาณ และเป็นแหล่งเรียนรู้ พักผ่อน และฟื้นฟูจิตใจ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาและความต้องการของสังคมร่วมสมัย ในยุคที่ผู้คนต้องการพื้นที่แห่งความสงบเพื่อหลบหนีจากความวุ่นวายของชีวิตประจำวัน และการบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมตามโมเดล SPIRIT Framework นี้ ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาวัดอื่น ๆ เพื่อการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่รมณียได้ โดยคำนึงถึงบริบทของแต่ละวัด ความต้องการของชุมชน และสภาพแวดล้อมโดยรอบ เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยองค์ความรู้ใหม่ในการบูรณาการทั้ง 3 ด้านนี้ อาจช่วยให้วัดกลับมามีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นพื้นที่แห่งการพัฒนาจิตวิญญาณที่รักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน ที่จะนำไปสู่การสร้างสังคมที่สงบสุข และมีคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาได้ต่อไป

สรุป

การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่รมณียนั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทางสุนทรียศาสตร์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปะที่สื่อถึงหลักธรรมและความงามทางพระพุทธศาสนา การจัดวางผังบริเวณและสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับหลักแนวคิดพระพุทธศาสนา และการออกแบบภูมิทัศน์ที่ส่งเสริมความสงบร่มรื่นตามหลักสัปปายะ ดังนั้น ศาสตร์ด้านศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่รมณียที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้งในบริบทของวัดไทยอย่างมีรากฐานจากหลักจักรวาลวิทยาในแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปะไม่เพียงแสดงถึงความงามทางสุนทรียะ แต่ยังสื่อถึงหลักธรรมคำสอนผ่านสัญลักษณ์และรูปแบบทางศิลปะ ขณะที่การจัดวางผังบริเวณและสถาปัตยกรรมวัดมีความสอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการจำลองจักรวาลตามคติไตรภูมิ ส่วนการออกแบบภูมิทัศน์มุ่งสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความสงบร่มรื่นตามหลักสัปปายะ อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเอื้อการปฏิบัติธรรมองค์ประกอบทั้ง 3 ประการนี้สังเคราะห์ได้เป็นองค์ความรู้ทั้ง 6 ด้าน คือ การออกแบบเชิงจิตวิญญาณ การบำบัดทางจิตใจ ภูมิทัศน์แบบบูรณาการ สถาปัตยกรรมที่ขอบธรรม ศิลปะเชิงนวัตกรรม และสภาพแวดล้อมแห่งความสงบ หากมีการบูรณาการและปรับใช้ที่เหมาะสม จะช่วยสร้างสภาพแวดล้อมของวัดที่มีการสร้างสมดุลระหว่างความงามเชิงกายภาพและคุณค่าทางจิตวิญญาณ และส่งเสริมให้วัดเป็นสถานที่ที่รมณีย ที่ไม่เพียงแต่มีความสวยงามแต่ยังกระตุ้นให้เกิดความสงบ ความเลื่อมใสศรัทธา และเอื้อต่อการเข้าถึงหลักธรรมให้แก่พุทธศาสนิกชน

ในบริบทสังคมร่วมสมัย การพัฒนาวัดต้องบูรณาการคุณค่าดั้งเดิมกับความต้องการปัจจุบัน โดยประยุกต์แนวคิดการออกแบบร่วมสมัย เช่น การออกแบบที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Eco-friendly Design) การออกแบบที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ (Biophilic Design) และการออกแบบโดยคำนึงถึงผู้ใช้เป็นศูนย์กลาง (User-Centered Design) เพื่อตอบสนองสังคมในศตวรรษที่ 21 ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นสำหรับพระสงฆ์จะมีสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติศาสนกิจ สำหรับพุทธศาสนิกชนจะได้รับความสงบและศรัทธา สำหรับชุมชนจะมีพื้นที่สาธารณะที่เสริมสร้างความเข้มแข็ง เป็นแหล่งเรียนรู้ พักผ่อน และฟื้นฟูจิตใจได้อีกทางหนึ่ง การบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่รมณีย จึงไม่เพียงสร้างความงามกายภาพ

แต่ยังสร้างเส้นทางประสบการณ์จิตวิญญาณที่เชื่อมโยงมนุษย์กับหลักธรรมและธรรมชาติ การผสมผสานคุณค่าดั้งเดิมกับแนวคิดร่วมสมัยและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน จะทำให้วัดเป็นสถานที่ที่มีความหมายทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรม นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนได้

เอกสารอ้างอิง

- Alexander, C. (1964). *Notes on the synthesis of form*. Harvard University Press.
- Ashiwa, Y., & Wank, D. L. (2023). *The space of religion: Temple, state, and Buddhist communities in modern China*. Columbia University Press.
- Altay, B., & Porter, N. (2021). Educating the mindful design practitioner. *Thinking Skills and Creativity*, 41, Article 100842.
- Buddhaghosa. (1976). *Visuddhimagga (Bhikkhu Nāṇamoli, Trans.)*. Buddhist Publication Society. (Original work published 5th century CE.)
- Diskul, M. C. S. (1996). *Art in Thailand* (11th ed.). Amarin Printing and Publishing.
- Finck, C., Smith, J., Johnson, M., Brown, A., Davis, K., Wilson, P., & Taylor, R. (2023). A multisensory mindfulness experience: Exploring the promotion of sensory awareness as a mindfulness practice. *Frontiers in Psychology*, 14, 1-12.
- Horayangkura, W. (2006). *Development of architectural concepts and forms: Past, present and future*. Chulalongkorn University Press.
- Jiratatsanakul, S. (2003). *Temple: Thai Buddhist religious architecture*. Chulalongkorn University Press.
- Jiratatsanakul, S. (2011). *Beliefs, symbols and meanings of door and window arches in Thai architecture*. Amarin Printing and Publishing.
- Kaewkeeree, S., & Humanop, C. (2020). Contemporary Thai lotus painting: Symbols in conveying Buddhist philosophical meanings. *Journal of Fine and Applied Arts: Academic, Research and Creative Work*, 7(2), 103-142.
- Kamthorn Kulachol. (2002). *What is urban community design: Tracking answers over 40 years*. Silpakorn University Press.
- Khadwichai, & Saowanee Samkaew. (2023). The use of new forms of mural painting media to disseminate Buddhist dharma principles in contemporary society. *Buddhist Art Journal*, 6(2), 1-15.
- Kuntathian, W. (2017). Landscape architecture of Thai temples, and Buddhist integrated learning and health promotion. *Journal of Graduate Studies Review*, 13(2), [page range].)
- Leksukhum, S. (2009). A brief history of Thai art: The beginning and continuation of religious craftsmanship. Muang Boran.

- Leksukhum, S. (2018). *Integration of art and architecture*. Muang Boran Publishing House.
- Majjhima Commentary. (1976). *Papañcasūdanī: Commentary on the Majjhima Nikāya* (J. H. Woods, Trans.). Pali Text Society.
- Nildej, S. (2002). *Lanna art and architecture*. Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Niyada Laosunthorn. (2000). *Traiphum Phra Ruang: A study of origins and meanings*. Mae Kham Phaeng.
- Olszewska-Guizzo, A., Sia, A., Fogel, A., & Ho, R. (2022). Features of urban green spaces associated with positive emotions, mindfulness and relaxation. *Scientific Reports*, 12, 20695
- Phra Adhikarn Surapas Pabhato, & Phra Maha Kritsadtichai Kittidhammo. (2024). Buddhist art: Origins and values in Thai society. *Journal of Buddhist Innovation and Management*, 7(2).
- Phra Brahmaganabhorn (P. A. Payutto). (2011). *Dictionary of Buddhism* (20th ed.). Sahathamika Publishing.
- Phra Dhammapitaka (P. A. Payutto). (2003). *Buddhist doctrine* (11th ed.). Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Prawase Wasi. (2004). *The nature of all things: Accessing the whole truth*. Sodsri-Saritwong Foundation.
- Saisingha, S. (2013). *Buddhist art of the Rattanakosin period: Development of craftsmanship and changing concepts*. Muang Boran.
- Snodgrass, A. (1985). *The symbolism of the stupa*. Cornell University Southeast Asia Program.
- Somdet Phra Buddhaghosacariya (P. A. Payutto). (2025). *Appreciating the noble ones: Toward the four foundations of mindfulness: An introduction to Buddhism* (4th ed.). Wat Nyanavesakavan.
- Sreshthaputra, A., Haberl, J., & Andrews, M. J. (2004). Improving building design and operation of a Thai Buddhist temple. *Energy and Buildings*, 36(6), 481-494.
- Sutthitham, T., & Srisuro, W. (2002). *Buddhist temple architecture in Thailand: Temples of the northern and central regions*. Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- Tayhuadong, L. & Inkarojrit, V. (2024). *Lighting Design for Lanna Buddhist Architecture: A Case Study of Suan Dok Temple*, Chiang Mai, Thailand. *Sustainability*, 16.
- Tolstoy, L. (1897). *What is art?* (A. Maude, Trans.). Oxford University Press.
- Vinaya Commentary. (1975). *Samantapāsādikā: Commentary on the Vinaya* (N. A. Jayawickrama, Trans.). Pali Text Society.
- Wallipodom, S. (2009). *Thai socio-cultural development*. Amarin.

Wattanasap, W. (2010). *Thai people do not abandon each other: A handbook for reconciliation management in healthcare service systems*. Siriphan Offset.